

Michał Kargul

Kim są Kaszubi : konferencja w Starbieniu

Acta Cassubiana 8, 391-397

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Kargul

Kim są Kaszubi? Konferencja w Starbieniu

W dniach 14–16 września w Starbieniu odbyła się interdyscyplinarna konferencja naukowa pod tytułem „Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych”, zorganizowana wspólnie przez Instytut Kaszubski, Zakład Antropologii Społecznej Instytutu Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego oraz Kaszubski Uniwersytet Ludowy. Patronat nad tym przedsięwzięciem objęli: JM Rektor UG prof. Andrzej Ceynowa, Dziekan Wydziału Nauk Społecznych UG prof. Henryk Machel oraz prezes Instytutu Kaszubskiego prof. Józef Borzyszkowski. Impreza ta odbyła się w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa, a dofinansowanie zapewniło Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Urząd Marszałkowski w Gdańsku.

O interdyscyplinarności tego przedsięwzięcia przesądzał przede wszystkim skład uczestników. Referaty wygłaszali oraz głos w dyskusji zabierali: socjologowie, etnologowie-etnografowie, historycy, językoznawcy, politolodzy, pedagodzy, muzykolodzy oraz muzealnicy. Celem całej konferencji było szeroko pojęte podsumowanie stanu badań nad Kaszubami oraz wyznaczenie nowych pytań i metod badawczych. Liczono, iż takie właśnie interdyscyplinarne grono dokona pogłębionej refleksji nad tytułowym pytaniem: kim dzisiaj są Kaszubi, jakie są źródła ich tożsamości, jakim podlegają społecznym zmianom i jakie są prognozy „sprawy kaszubskiej” na przyszłość?

Według profesora Cezarego Obracht-Prondzyńskiego, głównego organizatora tej konferencji, u źródeł tego spotkania legły trzy podstawowe powody. Po pierwsze, ostatnie lata to okres bujnego rozkwitu badań kaszubologicznych. Zajmują się nimi nie tylko naukowcy pomorscy, czy nawet polscy, ale problematyka kaszubska staje się przedmiotem zainteresowania także ośrodków zagranicznych. O skali tego zjawiska świadczyć może choćby obsada starbienińskiej sesji. Reprezentowane tam były środowiska naukowe Warszawy, Krakowa, Wrocławia, Torunia, Poznania. Szczecina, goście z Niemiec oraz Irlandii, a także naturalnie liczna

reprezentacja z Pomorza. Wszystkim tym osobom warto było umożliwić spotkanie, wymianę poglądów oraz konfrontacje perspektyw badawczych, jak i samych badań.

Po drugie, społeczność kaszubska po roku 1989 podlega spektakularnym przemianom. Koncentrując się choćby na języku, mamy tu w ciągu kilkunastu lat przejście od dyskusji nad tym, czy aby nie jest gwara języka polskiego do ustawowego zagwarantowania jego odrębności i objęcia ochroną prawną. Z jednej strony mamy rozwój instytucjonalnych form przekazu kultury i języka kaszubskiego, z drugiej zaś obserwujemy coraz dramatyczniejsze załamanie się przekazu międzypokoleniowego oraz ogólnościatowe tendencje unifikacyjne i globalizacyjne, spychające także społeczność kaszubską na margines życia społecznego. Gdy od świata nauki wymaga się definiowania zagrożeń i odpowiedzi na pytania, jakie niosą te przemiany, warto przeprowadzić w tym zakresie dyskusję wśród samych naukowców.

Po trzecie, pogłębionej dyskusji wymaga problematyka związana z dzisiejszą szeroko pojętą kulturą kaszubską. Co do niej zaliczamy? Kto ją tworzy? Kto zaś jest jej odbiorcą? Tutaj pojawia się też kwestia kultury ludowej i folkloru. Czym dzisiaj jest „kaszubska sztuka ludowa”? Na ile folklor jest wyznacznikiem kaszubskości? Na ile współczesna kultura kaszubska jest atrakcyjna dla przyszłowiowych już „Kaszubów w dżinsach” – młodych ludzi odżegnujących się od „cepliady”?

Próby odpowiedzi na te, między innymi, pytania przynieść miała starbienińska konferencja. Uroczyście otworzył ją oraz poprowadził w pierwszym dniu prof. Józef Borzyszkowski. Warto podkreślić, iż wśród uczestników znalazł się także Prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Artur Jabłoński.

Jako pierwszy z referentów głos zabrał profesor Cezary Obracht-Prondzyński, reprezentujący Instytut Kaszubski oraz Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa UG. W swoim referacie pt. *Badania społeczne na Kaszubach: stan i potrzeby* dokonał podsumowania dotychczasowych badań kaszubologicznych, zarysowując jednocześnie główne sfery dyskursu naukowego poświęconego tematyce kaszubskiej. Według profesora obecnie koncentrują się one wokół dwóch zagadnień: problemu liczebności społeczności kaszubskiej oraz bardzo szerokiej sfery problematyki tożsamościowej Kaszubów. Podobną perspektywę zaprezentował kolejny z referentów, prof. Brunon Synak (także IK oraz IFSiD UG). Podsumowując dotychczasowe badania, zwłaszcza te socjologiczne, w referacie pt. *Tożsamość Kaszubów: ciągłość czy zmiana*, profesor Synak wypunktował główne, w jego odczuciu pytania dotyczące dalszego losu kaszubskiej tożsamości. I tak wymienione zostały działania dotyczące wprowadzenia języka kaszubskiego do szkół przy jednoczesnym odchodzeniu od używania go w życiu rodzinnym; komercjalizacja kaszubskiej etniczności; instrumentalizacja, zwłaszcza polityczna, kaszubskiej kultury; ujednocianie i standaryzacja kaszubskiej tożsamości zagra-

zająca różnorodności lokalnej oraz pojawienie się kaszubskiej opcji narodowej. Na ile te zjawiska są zagrożeniami, a na ile nieuniknionymi i niosącymi nowe możliwości przemianami – nad tym jeszcze niejednokrotnie dyskutowano w trakcie całej konferencji.

O problemach na jakie napotyka badacz kaszubskiej etniczności oraz o tym, na ile problemy Kaszubów są problemami wszystkich małych grup etnicznych mówiły kolejne referentki. Profesor Ewa Nowicka z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego w referacie pt. *Stara i nowa kaszubskość. Oczami postronnego antropologa*, ustosunkowywała się do pytania, na ile nowe zjawiska w społeczności kaszubskiej, które wyliczył jej przedmówca, są zagrożeniami, a na ile po prostu nową jakością. Warszawska antropolożka stwierdziła, iż współczesne przemiany kaszubskiej tożsamości, traktują jako zagrożenie tylko ci, którym marzy się niezmienna kaszubskość rodem z początków XX wieku, które to stwierdzenie stało się przyczynkiem dalszych dyskusji. Jako kolejna wystąpiła Katarzyna Warمیńska z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. W swoim referacie *Nowe perspektywy badań nad tożsamością – próba oceny kaszubskiej etniczności*, skoncentrowała się na problematyce: tożsamość a ideologia etniczna. Zwróciła uwagę na duży stopień ideologizacji dyskusji nad sprawami tożsamościowymi oraz na to, iż odbiorcy takiego „pakietu ideologicznego” nie biorą go w całości, a bardzo wybiórczo, co w znaczący sposób wpływa na badania, które prowadzone są często właśnie z perspektywy elit kaszubskich, a nie „szeregowych członków społeczności”.

O ocenę dotychczasowych badań nad Kaszubami z perspektywy metodologicznej pokusił się Michał Kowalski z Instytutu Socjologii UW w referacie: *Metoda, interdyscyplinarność czy pomieszanie gatunków. Badania kaszubskie*. Zwrócił uwagę na to, iż większość badań, jakich dokonywano w kwestiach kaszubskich, była prowadzona w celu udowodnienia lub ustosunkowania się do jakichś, często bardzo politycznie ważkich, tez. W dyskusjach nad zmianami tożsamościowymi Kaszubów często przeocza się fakt, iż nie tylko zmieniają się Kaszubi, ale także naukowcy, metody badawcze, jak i najogólniej pojęta nasza wiedza w tym zakresie. I tak na przykład zanik różnorodności w społeczności kaszubskiej, jaki wynika z badań w drugiej połowie XX wieku, jest według warszawskiego socjologa tak wynikiem przemian cywilizacyjnych, jak i paradygmatu scjentyistycznego badaczy Kaszubów z tego okresu. Szukając praw i ogólnych tendencji, często na marginesie pozostawiano kwestię lokalnych różnic. Zaapelował też o to, by badawczych pytań o etniczność nie wiązać z założenia z kaszubskością. Kaszubskość może być też wynikiem jak najogólniej pojętych badań tożsamościowych mieszkańców Pomorza, a nie tylko ich powodem.

Kolejna referentka Monika Mazurek z IFSiD UG oraz z Instytutu Kaszubskiego w referacie *Mała ojczyzna Kaszubów – czyli parę słów o regionalizmie* przedstawiła wyniki badań, jakie prowadziła nad mieszkańcami małych miast

kaszubskich. Przytaczając różne wypowiedzi respondentów, trójmiejska badaczka zwróciła uwagę na to, iż najważniejszymi wyznacznikami identyfikacji kaszubskiej pozostają ciągle więzy krwi- pochodzenie oraz znajomość języka. Bardzo ciekawym zjawiskiem jest natomiast sposób identyfikowania się z kaszubskością osób zamieszkujących obszar Kaszub od kilkunastu-kilkudziesięciu lat.

Marcin Komasa z Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW przedstawił referat pt. *Badania etnologiczne elit kaszubskich – wnioski*. Jednym z centralnych osi tego wystąpienia było zwrócenie uwagi na rolę Internetu w kształtowaniu się współczesnych elit kaszubskich oraz na zjawisko odradzania się kaszubskiej wspólnoty politycznej. Ostatnim zaś referatem pierwszego dnia konferencji było wystąpienie Anny Kwaśniewskiej z IK oraz IFSiD UG pt. *Regionalna kultura kaszubska a tożsamość. Dzieła – twórcy – odbiorca*, w którym autorka zwróciła uwagę na fakt, iż tak przez wielu chroniona przed nowinkami „tradycyjna kultura kaszubska” jest pewnego rodzaju konstruktem zapoczątkowanym tak naprawdę dopiero działalnością Teodory Gulgowskiej. Należy pamiętać o tym fakcie we wszelkiego rodzaju dyskusjach na temat źródeł i przemian tożsamości kaszubskiej.

Toczona w dwóch turach tego dnia dyskusja koncentrowała się wokół kilku spraw. Bardzo wiele głosów polemicznych wywołało stwierdzenie profesora Synaka, iż młodzi ludzie dzisiaj często deklarują, iż są Kaszubami, a nie czują się nimi. Głos polemiczny w tej kwestii zabrała profesor Nowicka, stwierdzając, że w jej mniemaniu kwestia tego „czucia” jest bardzo dyskusyjną, wręcz obciążoną ideologicznie i gdy ktoś deklaruje, że po prostu jest Kaszubą, prezentuje po prostu „twardą” kaszubskość. Owe określenie wywołało dalszą gorącą dyskusję. Dyskutowano również o tym, czy zachodzące obecnie zmiany w społeczności kaszubskiej są zagrożeniem dla tożsamości Kaszubów. Sporo kontrowersji wywołała też dyskusja nad metodologią badań, wywołana wystąpieniem Michała Kowalskiego, zwłaszcza zaś kwestia intencjonalności badań i tego, jakie podejście powinno towarzyszyć badaczowi w chwili ich inicjowania. Ożywioną dyskusję toczono też nad zaliczaniem do elit kaszubskich uczestników internetowych forów dyskusyjnych. Odezwały się głosy podkreślające zawodność opierania się na źródłach internetowych, jak i dyskusyjność zaliczania internautów do grona osób wpływających w zasadniczy sposób na środowisko kaszubskie.

Po części plenarnej toczono dalsze rozmowy w kuluarach, zaś dzień zakończono pokazem filmów dokumentalnych o funkcjonowaniu języka kaszubskiego i archiwalnego filmu o Bytowie.

Piątkowe obrady rozpoczął referat Sławomira Łodzińskiego z Instytutu Socjologii UW *Polityka państwa i zjawiska „nowych narodowości” w Polsce po 1989 r.* Autor zaprezentował pewien przegląd wydarzeń dotyczących stosunków Kaszubów z administracją publiczną po 1989 r. Za kluczowe momenty tej problematyki uznał Spis Powszechny z 2002 roku oraz przyjęcie Ustawy o Mniejszościach Narodowych, Etnicznych i Języku Regionalnym w 2005 r. S. Łodziński

zaznaczył, iż jego zdaniem obecne rozwiązania prawne niosą ze sobą to zagrożenie, iż chronią tylko i wyłącznie jeden element kultury i tożsamości kaszubskiej – język. Może to doprowadzić do różnego rodzaju zawirowań związanych tak z dalszym rozwojem samej kultury, jaki i definiowaniem tego, kogo uważa się za Kaszubę. Kolejna referentka Ewa Michna z Uniwersytetu Jagiellońskiego w referacie *Dylematy porównawcze Kaszubów i Łemków. Studium porównawcze*, pokusiła się o przedstawienie sytuacji i ewolucji tożsamości Łemków na tle tych samych zjawisk zachodzących wśród Kaszubów. Zwróciła uwagę na wiele podobieństw w obu tych procesach, podkreślając jednocześnie o wiele większe zorganizowanie społeczności kaszubskiej. Następnym referentem, Marcin Odelski z Wrocławia (Wyższa Szkoła Bankowa) w wystąpieniu pt. *Wybrane wyznaczniki tożsamości kaszubskiej oraz walijskiej w świetle odrodzenia języka kaszubskiego i walijskiego*, przedstawił procesy wprowadzenia bilingwalizmu w sferach publicznych na Kaszubach i Walii. Referent, podkreślając, iż w jego odczuciu społeczność kaszubską uznać można za osobny naród i w związku z tym powinna ona wzorować się na działaniach, które od kilkudziesięciu lat wprowadza się w Walii, a które doprowadziły do odrodzenia się języka walijskiego. Najważniejszym wyznacznikiem tożsamości kaszubskiej jest język i dlatego trzeba kłaść nacisk na działania związane z jego promocją i rozwojem. Zaś najprostszą metodą, jak uczyć walijskie doświadczenia, jest właśnie wprowadzenie dwujęzyczności w sferze publicznej.

Kolejnym referentem profesor Marek Latoszek z Akademii Medycznej w Gdańsku i IK w referacie *Umiejscowienie Kaszubów w wielowymiarowej skali. (Monografia społeczności lokalnej w kontekście całościowego oglądu*, zaprezentował zebranym swoje najnowsze badania (przeprowadzane w ramach większego projektu profesora Jacka Kurczewskiego) nad kaszubskością Wejherowa, kładąc nacisk na ich metodologię. Profesor Latoszek porównywał je jednocześnie ze swoimi własnymi badaniami z lat osiemdziesiątych, starając się wyznaczyć możliwe do zaobserwowania trendy. Podkreślał zwłaszcza zmiany związane z deklaracjami mieszkańców Wejherowa co do uznawania się za Kaszubów i znajomości języka kaszubskiego. W obu tych przypadkach odsetek ten był mniejszy niż przed dwudziestoma laty. Jako następny wystąpił profesor Jacek Kurczewski z Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego z referatem *Śląskie i kaszubskie wzory lokalizacji tożsamości*. Profesor przedstawił swoje obserwacje związane z problemami wyznaczeniem własnej tożsamości w wieloetnicznych społecznościach polskich. Posługując się przykładem śląskiego miasteczka Oleśna, gdzie krzyżują się tożsamość śląska, polska oraz niemiecka, przedstawił swoje badania nad tym problemem, wypunktowując pewne sprawy uniwersalne, które znajdują swój odpowiednik na Kaszubach. Oba te referaty były niejako studium porównawczym sytuacji tożsamościowej na Śląsku Opolskim i Kaszubach.

Jako następny wystąpił Jerzy Kuniewski (IK, IFSiD UG) z referatem: *Kim jestem? O tożsamości kobiet z Kaszub*. Jednym z ciekawszych spostrzeżeń

badawczych było to, iż żadna z badanych przez gdańskiego naukowca kobiet, która deklarowała się jako Kaszubka, nie określała się jednocześnie Pomorzanką. Czyniły tak natomiast panie z innych części Pomorza, lub zamieszkujące tu od jakiegoś czasu. Autor wystąpienia podkreślił też fakt, iż z jego badań jasno wyłania się obraz zanikania przekazu języka kaszubskiego w rodzinach. Jednocześnie respondentki wiążą w tej materii duże nadzieje z nauką języka kaszubskiego w szkołach. Podobną tematykę poruszała kolejna referentka – Aleksandra Marjańska z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UW. Swoje spostrzeżenia z badań nad kaszubską rodziną przedstawiła w referacie pt. *Znaczenie wewnątrzrodzinnego przekazu dla współczesnego oblicza kultury kaszubskiej*. Referentka zwróciła przede wszystkim uwagę na komercjalizację kultury kaszubskiej, na przejmowanie przez język kaszubski roli rekwizytu przeznaczonego tylko dla turystów. Mamy tu do czynienia z kulturą kreowaną na pokaz, ale niemającą już za wiele wspólnego z kulturą „naturalną”.

Kolejny referat pt. *Współczesna muzyka ludowa na Kaszubach. Tożsamość kulturowa czy potrzeba odrębność*, przedstawiali Karina Janik z Instytutu Muzykologii UW oraz Arkadiusz Peisert z Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW. Przedstawili oni zebrany wyniki swoich badań nad pięcioma wybranymi zespołami ludowymi z Kaszub. Próbowali odpowiedzieć na pytanie o rolę zespołów ludowych w kreowaniu i podtrzymywaniu tożsamości. Jednym z ważniejszych wniosków z ich badań było dostrzeżenie faktu, iż zespoły ludowe o wiele większą rolę odgrywają obecnie w kreowaniu wizerunku Kaszub na zewnątrz niż budowaniu tożsamości kaszubskiej wśród samych Kaszubów. Przedostatnia referentka, Katarzyna Kulikowska z Muzeum Etnograficznego w Gdańsku w referacie *Portret zbiorowy artystów (post)ludowych z Kaszub. Przyczynek do rekonstrukcji tożsamości kaszubskiej*, zmierzyła się z problemem współczesnej kultury ludowej. Potwierdziła w swoim referacie wcześniej już na konferencji padające głosy, iż obecnie trudno mówić na Kaszubach o sztuce ludowej, a raczej mamy do czynienia ze sztuką „postludową”, której głównym celem jest zaspokojenie gustów odbiorców. Na koniec głos zabrała Małgorzata Bujak, która w referacie *Poszukiwanie tożsamości czy kreacja na potrzeby turystów? Przyczynek do rekonstrukcji tożsamości kaszubskiej*, przedstawiła swoją analizę dwóch lokali gastronomicznych z Pucka i Rumi, które w swoim wystroju wprost nawiązują do kaszubskiej tożsamości. Bardzo istotnym było tu unaocznienie faktu, iż kaszubszczyzna jest dobrze sprzedającym się towarem i bez względu na pobudki osób ją manifestujących jest świetnym magnesem turystycznym.

Drugiego dnia również w dwuczęściowej dyskusji wiele uwagi poświęcono kwestiom metodologicznym. Wielkie zainteresowanie wywołały wystąpienia profesorów Latoszka i Kurczewskiego, wywołując wiele pytań o ich badania. Sporo uwagi poświęcono owym analogiom z innymi społecznościami – śląską oraz łemkowską. Analizowano również badania w Wejherowie, szukając przyczyn takich,

a nie innych ich wyników. Podobne zainteresowanie wywołał wątek zwiany z ludowością – tak zespołami ludowymi, jak i osobami twórców. Dyskutanci zgodzili się z generalną konstatacją profesora Kurczewskiego, iż tak naprawdę nie ma w obecnych czasach już kultury ludowej, gdyż nie ma już owego „ludu”. Jest to raczej kultura tradycyjna lub wzorująca się na tradycyjnej. Wysyp zaś owej „postludowości” jest często efektem zabiegów komercyjnych, zwłaszcza gdy chodzi o sztukę. Dyskusje wzbudziła też kwestia przekazu języka w rodzinie. Dyskutanci zastanawiali się, czy można w obecnych czasach mówić o jakiejś decydującej roli któregoś z rodziców.

Konferencję podsumował profesor Cezary Obracht-Prondzyński, który na zakończenie podzielił się ze zebranymi swoimi refleksjami po dwóch dniach obrad. Zrekapitulował najważniejsze wątki dyskusji, apelując jednocześnie do badaczy o dokładne zapoznanie się ze specyfiką Kaszub i uwzględnianiu jej przy przeprowadzaniu badań. Wyraził nadzieję, iż takie konferencje będą coraz częstsze zapowiadając już kolejne projekty Instytutu Kaszubskiego.

Następnego dnia uczestnicy konferencji odbyli podróż studyjną *Kaszubska kultura – dawniej i dziś*. Profesor Obracht-Prondzyński przedstawił jej uczestnikom skomplikowane dzieje ziemi lęborsko-bytowskiej – wielowiekowego pogranicza, akcentując zwłaszcza problematykę społeczności kaszubskiej na ziemi bytowskiej w XX wieku. Uczestnicy zwiedzili Muzeum Zachodnio-Kaszubskie na zamku w Bytowie oraz historyczną ekspozycję w wieży kościoła św. Katarzyny. Następnie udano się do Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego we Wieżycy, gdzie odbyło się spotkanie z prezesem gdańskiego oddziału Stowarzyszenia Twórców Ludowych Edmundem Zielińskim, który zaprezentował galerię sztuki ludowej zgromadzoną w KUL, będącą pokłosiem organizowanych od 25 lat Plenerów Twórców Ludowych. Oficjalne zakończenie konferencji nastąpiło po dotarciu do Gdańska.